

Издeнүүчү Зулueв Бeкмурзa Бeкболoтoвичтин «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында)» деген темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигине ылайык педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациясына расмий оппоненттик пикир

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Ата мекен тарыхынын ак тактарын толугу менен калыбына келтирүү агартуу тармагынын тарыхын тактоо менен тикеден тике байланыштуу. Жалпыга маалым калкка салттык жана диний билим берүүнүн түрдүү формалары Совет дооруна чейин эле ар кандай деңгээлде жашап келген. Бул маселелер ар түрдүү илим айдыңынан талдоого алынып келгени чындык. Бирок, ошону менен катар Кыргызстан сыяктуу көчмөн коомдордун билим берүү чөйрөсүндөгү тарыхый тажрыйбаларына баа берүүдө өнөкөткө айланган көз караштар үстөмдүк кылып келген. Башкача айтканда мурдагы мезгилдерде жарыяланган тарыхый эмгектерде тарыхый чындык бурмаланып, кыргыз эли маданияттан артта калган, жапырт сабатсыз, түркөй жана жапайы эл катары көрсөтүлүп келген. Экинчиден, мектептердин курулуш тарыхы жөнүндө сөз болгондо анын башат тарыхын 1917 -жыл менен чектеп андан мурдагы түрдүү конфессияларга таандык билим берүү мекемелеринин ролу тап такыр унутта калып же реакциялык мүнөздөгү мекемелер катары мүнөздөлүп келген. Улуттук аң-сезимдин көтөрүлүшү 80 – жылдарга таандык болсо да, рухий мурастарга болгон көз караштын массалык өзгөрүшү, аларга жаңы көз караштан баа берүү зарылчылыгы 90 – жылдардан баштап улуттук кайра жаралуу - Кыргызстан эгемендүү мамлекеттүүлүккө ээ болгондон (Декларация - 1991, 31- август) кийин пайда болду. “Улутчул” аталып репрессияга кабылган улуттук интеллигенциянын тарыхый жана адабий мурастарын басмадан чыгаруу иши колго алынды. Бул өзүн өзүн таануу процессинин алкагында өлкөнүн айрым региондорундагы билим берүү иштеринин тарыхы да актуалдуу маселелердин бири катары каралууда. Тилекке, каршы соңку жылдардагы педагогиканын тарыхы тармагындагы изилдөөлөрдүн соолгундап кетиши абалды андан бетер курчутуп, билим берүүнүн тарыхына байланыштуу көптөгөн маалыматтар белгисиз бойдон калуу коопсуздугун жаратып келет. Педагогика илиминдеги ушундай карама-каршылыктардын контекстинде рецензияланып жаткан диссертацияны мезгил чакырыктарына жооп катары аткарылган актуалдуу изилдөө катары кароого болот.

Иликтөөгө алынган проблеманын көп кырдуу аспектерин анализдөө үчүн тарыхый документалдык фактыларды, дисциплиналар аралык изилдөөлөрдүн натыйжаларын ийкемдүү колдонууга далалат жасаган.

Изилдөөнүн максаты менен натыйжаларынын ортосунда ички логикалык биримдик орчундуу дооматтарды коюууга мүмкүнчүлүк бербейт. Изилдөөнүн милдеттери, коргоого коюлган жоболор, кортундулар түгөлү менен анын мазмунуна дал келет.

Диссертациялык изилдөөнүн максатын - Фергана өрөөнүндөгү XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы билим берүү мекемелерине коомчулуктун жана мамлекеттин мамилесин, алардын эл арасындагы ордун, тарыхый өнүгүүсүн, окутуу жана тарбиялоо өзгөчөлүктөрүн изилдөө түзөт

Изилдөөнүн милдеттерин дал ушул маселени изилдөөнүн этаптары жана мазмундук кырлары түзөт. Изилдөөнүн эмпирикалык жана теориялык - методологиялык базасы ишенимдүү жана аргументтүү. Диссертацияда архивдик материалдар менен бирдикте ата мекендик жана чет элдик окумуштуулардын зарылдыгына жараша орундуу илимий айлампага алынган.

2. Изилдөөчү тарабынан төмөнкүдөй илим жана практика үчүн актуалдуу төмөнкүдөй натыйжаларды жарата алган.

- 1. натыйжа.** Фергана өрөөнүндөгү XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы билим берүү мекемелери илимий изилдөөнүн объектиси катары каралган жана маселени иликтөөгө байланыштуу түрдүү позициядагы изилдөөлөргө илимий баа берилген. (13-37)
- 2. натыйжа.** XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнө таандык мектеб-медреселер окуу -тарбия мекемеси катары уюштуруу өзгөчөлүктөрү ачылып көрсөтүлгөн. (42-105)
- 3. натыйжа.** XX кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнө таандык мектеб-медреселердин коомдук өнүгүүдөгү ролу аныкталган. (13-23; 167-196)
- 4. натыйжа.** Аталган аймактагы жана аталган мезгил аралыгындагы медреселердин, орус-тузем мектептеринин окутуу өзгөчөлүктөрү, билим жана тарбия берүү системасы талдоого алынып, баа берилген. (167- 196)
- 5. Ислам модернизми катары ортого чыккан жадид жана орус-тузем мектептеринин оң жана терс жактары салыштырылып көрсөтүлдү. (167- 212)**

Жалпысынан алынган колган милдеттер жана аны чечүү процессинде изилдөөчү тарабынан алынган натыйжалар мазмуну жана илимий таанымдык жагынан көп кырдуу жана масштабдуу. Изилдөөнүн материалдары жана таризделген илимий жоболор докторлук диссертация туралуу жоболорго ылайык олуттуу жана чоң проблема колго алынганын толук тастыктайт.

3. Диссертацияда аныкталган изденүүчүнүн ар бир илимий натыйжасынын, таянактарынын жана корутундусунун негизделгендик жана ишенимдүүлүк даражасы.

Изилдөөдөн келип чыккан теориялык тыянактардын ишенимдүүлүгү тиешелүү методологиялык жоболордун жана методдордун жетекчиликке алынышы аркылуу камсыздалган. Коргоого коюлган диссертация илимий натыйжаларга жетүү жолундагы автордун изилдөөчүлүк ишмердүүлүгүн жана өздук салымын тастыктайт алат.

1-натыйжа. Диссертациянын «*XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнүн билим берүү тармагынын абалына баа берүүнүн жана талдоонун методологиялык-теориялык проблемалары*» деп аталган биринчи главасында Фергана өрөөнү тууралуу жалпы географиялык, тарыхый маалыматтар берилип, XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнүн билим берүү тармагынын тарыхый-педагогикалык өңүттөн өнүгүү эволюциясы, теориялык-методологиялык негиздери көрсөтүлөт. (13- 37 б.б.). Диссертацияда чет элдик, ата мекендик илимдеги теманын тегерегиндеги фундаменталдык жана прикладдык изилдөөлөр тыкыр талдоого алынып, бул багытта илим чөйрөсүндөгү кем өксүктөр ачыкталган. Автор ар түрдүү коомдук идеологиялык шарттарда жаралган изилдөөлөргө баа берүүдө тарыхый объективдүүлүк принцибин жетекчиликке алган.

2-натыйжа. «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башында Фергана өрөөнүндө курулган жана иштеп жаткан ислам динин үйрөтүүчү мектеб-медреселердин окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу өзгөчөлүктөрү» деп аталган экинчи главада Фергана өрөөнүндө жайгашкан негизги медреселердин ачылыш тарыхы, вакуп системасы, мутавалилер жана мударисттер курамы, педагогикалык-методикалык өзгөчөлүктөрү тууралуу анализдер жүргүзүлүп, мындай исламдык окуу жайларынын эл турмушундагы, коомдогу ордуна баа берилген. Бул главага таандык “*Ош шаарындагы ислам окуу жайларынын ачылышынын тарыхый өбөлгөлөрү*” (42-48), “*Фергана өрөөнүндөгү эң чоң жана атактуу медреселер*” (42-48), сыяктуу параграфтарда түрдүү шаарларда ачылган мектеб-медреселердин тиби жана айрымалуу жактары ачылып көрсөтүлгөн. Бул маселелер архивдик материалдар жана ошол мезгилге

таандык булактарга таянуу менен ачылып көрсөтүлгөн. Бул тарыхый педагогикалык маалыматтар кыргыз педагогикасында мурда илимий айлампага алынган эмес.

3- натыйжа. Диссертациянын бүтүндөй контексти ХХ кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнө таандык мектеб-медреселердин коомдук өнүгүүдөгү ролун ачыктоого багытталган. Буга байланыштуу Кокон хандыгына караштуу медреселердин, Алымбек датканын, Молдо Кыргыздын, Молдо Нияздын, Мырзакул болуштун медресеси сыяктуу Кокон, Ош, Андижан, Наманган, Маргалаң, Каниадам ж.б. Фергана өрөөнүндөгү ондогон шаарлардагы медреселердин бүтүрүүчүлөрү жана алардын коомдук турмуштагы орду туралуу маалыматтар ишенимдүү жана ынанымдуу.

4- натыйжа. Автор ХІХ кылымдын экинчи жарымындагы жана ХХ кылымдын башындагы Фергана өрөөнүндөгү мектеб, медреселердеги билим берүүнүн мазмунунун, принциптеринин, каражаттарынын жана формаларынын салттуулугун түрдүү булактардагы маалыматтарга таянуу менен ачып көрсөткөн. Диссертациядагы Борбор Азияга араб билим берүү системасынын киргизилиши, диний билим берүү уюмдарында Куранды жана хадистерди үйрөтүүнүн тарыхы жана таалим-тарбиялык мааниси, Борбор Азияда орто кылымдарда жашаган энциклопедист-аалымдардын эмгектерин медреселерде окуп-үйрөнүүнүн максатын жана мазмуну туралуу табылгалар тарыхый акыйкаттарга адекваттуу талдоого алынган.

5- натыйжа. Фергана өрөөнүндө билим берүүдөгү жадид жана орус-тузем мектептеринин пайда болушунун коомдук-тарыхый өбөлгөлөрүн жана прогрессивдүү орду түрдүү көз караштарды таразалап талдоо аркылуу айкындалган. Изилдөөдөн келип чыккан теориялык тыянактардын ишенимдүүлүгү тиешелүү методологиялык жоболордун жана методдордун жетекчиликке алынышы аркылуу камсыздалган. Коргоого коюлган диссертация илимий натыйжаларга жетүү жолундагы автордун изилдөөчүлүк ишмердүүлүгүн жана өздүк салымын тастыктай алат.

4. Диссертацияда аныкталган изденүүчүнүн ар бир илимий натыйжасынын (жобосунун), тыянактарынын жана корутундусунун жаңылык даражасы.

1-натыйжа, жаңы. Өткөн кылымдарда Фергана өрөөнүндө агартуу мекемелери катары иш жүргүзгөн мектеб-медреселер эгемендүүлүк жылдары педагогика тарыхынын объекти катары алгач ирет каралган. Диссертацияда талдоого алынып жаткан маселе мурдагы изилдөөлөрдөн методологиялык базасы жана булактар базасы жагынан олуттуу айрымачылыкка ээ.

2-натыйжа, салыштырмалуу жаңы. ХІХ кылымдын экинчи жарымындагы жана ХХ кылымдын башындагы Фергана өрөөнүнө таандык мектеб-

медреселерди уюштуруунун эреже жоболору туралуу автордук табылгалар мурдагы изилдөөлөрдө чагылдырылган тарыхый педагогикалык билимдерди толуктап турат.

3-натыйжа. Фергана өрөөнүнө таандык мектеб-медреселердин коомдук өнүгүүдөгү ролу жана анын бүтүрүүчүлөрүнүн прогрессивдүү ишмердүүлүгү туралуу талдоого алынган маалыматтарды бүгүнкү кыргыз педагогика тарыхы билдимдеринин айдынынан алып караганда алгачкы ирет илимий айлампага кирген жаңы билимдер катары баалоого болот.

4-натыйжа, жаңы. Кыргыз педагогикасында XIX кылымдын экинчи жарымындагы жана XX кылымдын башындагы Фергана өрөөнүндөгү мектеб, медреселердеги билим берүүнүн мазмунунун, принциптеринин, каражаттарынын жана формалары алгач ирет ачылып көрсөтүлгөн. Буга байланыштуу диссертацияда Алимов, И.А., Алихожиев, М.О сыяктуу ж.б. изилдөөчүлөрдүн эмгектериндеги табылгалар жаңы табылган архивдик жана башка маалыматтардын анализи менен тереңдетилген.

5 -натыйжа, жаңы. Фергана өрөөнүндө билим берүүдөгү жадид жана орус-тузем мектептеринин төмөнкүдөй жаңы кырлары тереңдетилип ачылган: Орус окумуштууларынын Борбор Азияга кызыгуулары; жергиликтүү жаштардын ар тараптуу илим алууга кызыгуусу ж.б.) көрсөтүп, алардын иштөө принциптеринин оң жактарын (класстык сабак системасы; окуучу жана мугалим мамилеси; доска, китеп, дептер пайдалануу; окуу программасындагы ырааттуулук ж.б.) жана агартуу системасы; орус-тузем мектептерин Орусия падышачылыгы, биринчиден, жергиликтүү элди өзүнө тартуу, экинчиден, оторчулук саясатын ийгиликтүү улантуу, үчүнчүдөн, Түркстанга келген славян улутундагы адамдардын балдарына билим берүү, төртүнчүдөн, кош тилдүүлүктү өнүктүү багытында ачылгандыгы ж.б. Аталган маалыматтар бул маселени изилдөөнүн жаңы этабын мүнөздөп турат.

5. Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык баалуулугу.

тыянактарды жана сунуштарды педагогикалык багыттагы жогорку жана орто окуу жайларындагы «Педагогиканын тарыхы», «Педагогиканын жана билим берүүнүн философиясы», «Педагогикалык теориялар, системалар жана технологиялар» дисциплиналары боюнча окуу программаларынын, окуу китептеринин, илимий-методикалык эмгектердин мазмунун өркүндөтүүдө, студенттер курстук, дипломдук иштеринде, магистрлер жана аспиранттар диссертациялык изилдөөлөрүндө пайдаланышы мүмкүн.

6. Диссертациянын ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманын, теориялык жана прикладдык милдеттердин чечилишине алынган жыйынтыктардын багытын баалоо.

Издөнүүчү Зулуев Бекмурза Бекболотовичтин «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында)» аттуу темадагы диссертациясында көрсөтүлгөн натыйжалар билим берүүнүн тарыхын таанып билүүгө салым кошот деп эсептөөгө болот. Диссертация белгиленген проблема боюнча ички биримдикке ээ жана бир катар жаңы илимий натыйжаларды жана жоболорду камтыйт. Бул изденүүчүнүн кыргыз педагогикасына кошкон жеке салымын тастыктайт.

7. Авторефераттын мазмунунун диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Издөнүүчү Зулуев Бекмурза Бекболотовичтин «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында)» деген темада 13.00.01–жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигине ылайык педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши бардык компоненттери боюнча авторефераттын мазмунуна негизинен дал келет.

Авторефераттын окшош түзүлгөн кыргыз, орус жана англис тилдериндеги резюмеси бар.

8. Диссертациянын негизги натыйжаларынын, жыйынтыктарынын, корутундуларынын толук жарыяланышы.

Изилдөөнүн багыты боюнча жарыяланган эмгектери саны жана сапаты жагынан жетиштүү. Автордун илимий илимий-методикалык эмгектери - изилдөөнүн негизинде формулданган теориялык жоболорду ошондой эле практикалык рекомендацияларды толугу менен өз ичине камтыйт.

9. Диссертациялык жумуштун айрым кемчиликтери катары төмөнкүлөрдү көрсөтүүгө болот.

1. Диссертациянын ички мазмунунда ислам динин үйрөтүүчү мектеб-медреселердин окуу ишмердүүлүгүн изилдөөдө педагогика илими дале болсо аларга карата бир тараптуу көз караштардан арыла электиги туралуу автордук көз караштар бир нече ирет кайталанып бекемделген. Бирок, ал методологиялык позиция изилдөөнүн актуалдуулугун айкындоодо белгиленсе кыйла утуштуу болмок.
2. Теманы изилдөөдө системдүү мамилени эске алуу зарыл эле, б.а. Фергана өрөөнүндөгү билим берүү мекемелери менен Казан шаарындагы билим борборлорунун байланышы, Түндүк Кыргызстандагы агартуучулук иш аракеттердин байланышы суроо жаратпай койбойт.

3. Диссертация жана авторефератта темага тике тиешеси бар «Обзоры Ферганской области», «Статистический обзор Ферганской области», «Туркестан в имперской политике России: Монография в документах» сыяктуу булактардын маалыматтары жетишээрлик чагылдырылбай калгандай таасир калтырат. Жогорку ар бир документте бул аймактагы билим берүү иштерине байланыштуу бөлүмдөр болгон. Маселен, Оштогу алгачкы орус -тузем мектеби биринчи жолу 1887 -жылы ачылганы туралуу маалымат «Обзоры Ферганской области 1887» жыйнагында берилген.

Бирок, аталган кемчиликтер диссертациянын негизги теориялык жана практикалык натыйжаларына олуттуу таасир эте албайт. Зулуев Бекмурза Бекболотовичтин доктордук диссертациясын өз алдынча аткарылган изилдөө катары кароого болот. Изилдөөнүн мазмуну жана андагы алынган жыйынтык жободогу көрсөтүлгөн критерийлерге толугу менен жооп берет. Жалпысынан изденүүчү Зулуев Бекмурза Бекболотовичтин «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында)» деген темада 13.00.01–жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигине ылайык педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарына ылайык келет. Ал эми изденүүчү Зулуев Бекмурза Бекболотович 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасына татыктуу деп эсептөөгө болот. Орточо баллдардын суммасы 4,9 балл.

Расмий оппонент:

**Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин
профессору, педагогика илиминин
доктору**

А. Алимбековдун колун тастыктайм.

Алимбеков А.

Зулуев Бекмурза Бекболотовичтин «XIX кылымдын экинчи жарымында жана XX кылымдын башындагы билим берүү тармагынын тарыхый өнүгүшү (Фергана өрөөнүнүн мисалында)» деген темадагы диссертациясын эксперттик баалоонун чен-өлчөмдөрү

№	Баалоонун негизги чен-өлчөмдөрү	Баллардын саны
I	Актуалдуулуктун чен-өлчөмдөрү	
1.	Изилдөө проблемаларынын иликтенгендиги	5
2.	Тандалып алынган теманын актуалдуулугунун негизделиши	5
3.	Иштелмелерге жасалган мамиленин артыкчылыктары	5
4.	Автордук жумушчу божомолдун логикалуулугу	5
5.	Максаттын жана милдеттин баяндалышы жана өз ара байланышы	5
	Баллардын суммасы	25
	Орточо балл	5
II	Жаңылыктардын чен-өлчөмдөрү	
1.	Изилдөөнүн принциптуу жаңылыгы	5
2.	Илимий-усулдук мамиленин жаңы экендиги	4
3.	Көтөрүлгөн негизги жоромолду типтештирүү	5
	Баллардын суммасы	14
	Орточо балл	4,4
III	Сапаттын жана деңгээлдин чен-өлчөмдөрү	
1.	Изилдөөнүн уюштурулушу жана методологиясы	5
2.	Илимий теориялык ресурстары	5
3.	Изилдөөнүн илимий колдонуучулук ресурстары	5
4.	Материалдарды иштеп чыгуунун негиздүүлүгү	5
5.	Теориялык натыйжа (фундаменталдуулугу)	4
6.	Натыйжалардын практикадагы зарылдыгы	5
7.	Максаттын жана милдеттин ишке ашырылыш деңгээли	5
	Баллардын суммасы	35
	Орточо балл	8,75
IV	Апробациялангандыктын чен-өлчөмдөрү	
1.	Публикациянын толуктугу, деңгээли жана географиясы	5
2.	Ачык апробациялоонун толуктугу жана географиясы	5
3.	Белгиленген муктаждыкты канааттандыруу деңгээли	5
4.	Изилдөөгө жеке салым	5
	Баллардын суммасы	20
	Орточо балл	5
V	Жол-жоболоштуруу сапатынын чен-өлчөмдөрү	
1.	Диссертацияны жол-жоболоштуруунун сапаты	5
2.	Авторефератты жол-жоболоштуруунун сапаты	5
	Баллардын суммасы	10
	Орточо балл	5
VI	Диссертацияны «өткөрүүнүн» чен-өлчөмдөрү	
1.	Коргоо алдындагы жол-жоболордун шайкештиги	5
2.	Коргоо жол-жоболорунун шайкештиги	5
	Баллардын суммасы	10
	Орточо балл	5
	Баллардын жалпы суммасы	111
	Орточо балл	49

Расмий оппонент: п.и.д., профессор

Алимбековдун колун тастыктаймын

Алимбеков А. А.

Кадрлар бөлүмүнүн башчысы